

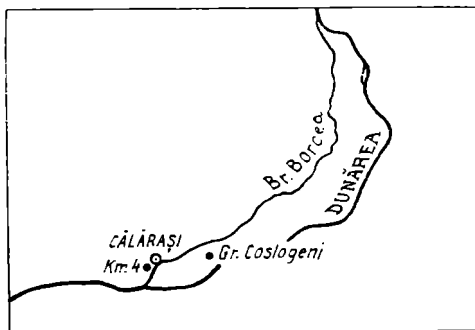
UNELE PROBLEME ALE CULTURII HAMANGIA ÎN LUMINA DESCOPERIRILOR DIN JUDEȚUL CĂLĂRAȘI

DE

RADU LUNGU

În cadrul campaniilor arheologice efectuate în octombrie 1966¹ și în iunie 1968² de către S. Morintz, N. Angheliescu și A. Atanasiu, în două șanțuri paralele săpate într-una din movilele-sălașe de pe Grădiștea Coslogeni, loc situat în Balta Borcei, aproximativ la jumătatea distanței dintre satele Pîrjoaia (com. Lipnița) de pe malul dobrogean al Dunării și Coslogeni (com. Dichiseni) de pe malul stîng al brațului Borcea, sub stratul din epoca bronzului, a cărui cercetare a permis definirea culturii de tip Coslogeni³, a fost dezvelit un strat neolitic cu materiale de tip Hamangia (fragmente ceramice, fragmente de statuete de lut), la un loc cu fragmente ceramice de tip Boian.

Fig. 1. Harta descoperirilor de tip Hamangia din județul Călărași.

Dat fiind interesul descoperirii în legătură cu lămurirea unor probleme privind raporturile dintre cultura Hamangia și cultura Boian⁴ ne propunem în studiul de față să prezentăm materialul neolitic de la Grădiștea Coslogeni.

¹ D. Popescu, *Dacia*, N. S., 11, 1967, p. 360; S. Morintz, N. Angheliescu, *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 375—377. Mulțumim și pe această cale lui S. Morintz pentru permisiunea de a publica aceste materiale aflate în depozitul Muzeului județean Călărași.

² D. Popescu, *Dacia*, N. S., 13, 1969, p. 512; S. Morintz, N. Angheliescu, *op. cit.*,

³ S. Morintz, N. Angheliescu, *op. cit.*, p. 373—415.

⁴ Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970, p. 47; E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 230; idem, *SCIVA*, 29, 1978, 1, p. 17.

Precizăm de la început că ceramica de tip Hamangia de la Grădiștea Coslogeni este similară din multe puncte de vedere ceramicii descoperite la Golovița în Dobrogea⁵.

Din punct de vedere tehnic ceramica de la Grădiștea Coslogeni poate fi împărțită în trei categorii: A. ceramică din pastă grosolană de uz comun; B. ceramică din pastă grosolană acoperită cu slip cenușiu; C. ceramică din pastă fină.

A. *Ceramica comună* (fig. 2; 3/1—5; 8/A); din pastă grosolană conținând mică și amestecată cu pietricele și pleavă. Arderea este oxidantă pînă la diferite nuanțe de cărămiziu și cenușiu-cărămiziu. Procesul de ardere a fost neuniform (diferite nuanțe pe aceeași suprafață) și incomplet, în spărtura multor vase observindu-se un strat de culoare neagră. Unele vase sînt lustruite pe ambele fețe sau numai pe fața interioară.

Formele ceramice ale acestei categorii sînt în general de mari dimensiuni. Printre ele remarcăm în primul rînd vasul cu corpul bombat (bolul) (fig. 2/1—6; 8/1—7). Decorul este incizat, fie simplu liniar (fig. 8/3), fie unghiular (fig. 2/2; 8/4); barbotină care formează vîrci paralele (fig. 2/3; 8/5); barbotină combinată cu incizii în unghiuri și gaură (fig. 2/4; 8/6); barbotină combinată cu un șir de triunghiuri obținute prin excizie (fig. 2/5; 8/7). O variantă a vasului cu corpul bombat o constituie vasul-oală cu corpul bombat și gîtul relativ cilindric (fig. 8/8).

O altă formă ceramică comună o reprezintă vasul probabil bitronconic (fragmentarea materialului nu permite o precizare mai exactă a formelor) (fig. 2/6—7; 8/9—13). Decorul, acolo unde s-a mai păstrat este fie incizat sub forma unor linii paralele simple (fig. 8/10) sau combinate (probabil meandrice) (fig. 2/6; 8/11), fie barbotină care formează vîrci verticale paralele, avînd uneori mici proeminențe la unul dintre capete (fig. 2/7; 8/12—13). O subvariantă a acestui tip de vas o constituie vase bitronconice cu gîtul aproximativ drept (fig. 8/14—16).

Un alt tip este reprezentat de vasul cu profilul în forma literei S (fig. 2/8; 8/17—18). Decorul este incizat (fig. 2/8; 8/17), fie barbotină organizată (fig. 8/18).

Un tip aparte îl formează un fragment de vas cu pereții drepecți, decorat cu barbotină și linii incizate (fig. 2/9; 8/19).

Din grupa ceramicii comune fac parte și fragmentele de funduri putînd proveni în egală măsură de la vase bitronconice sau tronconice (fig. 2/10—12; 3/1; 8/20—25). Atrag atenția două funduri, unul cu urme evidente de pleavă imprimată (fig. 3/1; 8/22), altul cu o porțiune de împletitură imprimată în pasta moale a vasului (fig. 2/12; 8/21). Este vorba de urmele unei rogojini aproximativ pătrate.

În sfîrșit, din aceeași grupă comună fac parte și o serie de fragmente ceramice fără elemente de profil, dar care merită o atenție specială: linii incizate unghiular sau combinate (pe un fragment avînd aspectul unei bărci cu pînze, decor care presupunem că s-ar putea datora și numai unei simple întîmplări, fig. 3/2); barbotină organizată în vîrci paralele;

⁵ Prima referire la similitudinea mai sus pomenită aparține lui S. Morintz, apud E. Comșa, *op. cit.*; pentru ceramica de la Golovița, vezi D. Berciu, *Cultura Hamangia*, 1, București, 1966, p. 245—276.

combinație de virci barbotinate cu linii incizate (fig. 3/3) sau cu șanțulețe paralele (false caneluri) (fig. 3/4—5).

În general ceramica din pastă grosolană de la Grădiștea Coslogeni își găsește bune analogii, atât în privința formelor cit și a decorului, în ceramica de grupa A (de uz comun) de la Golovița⁶.

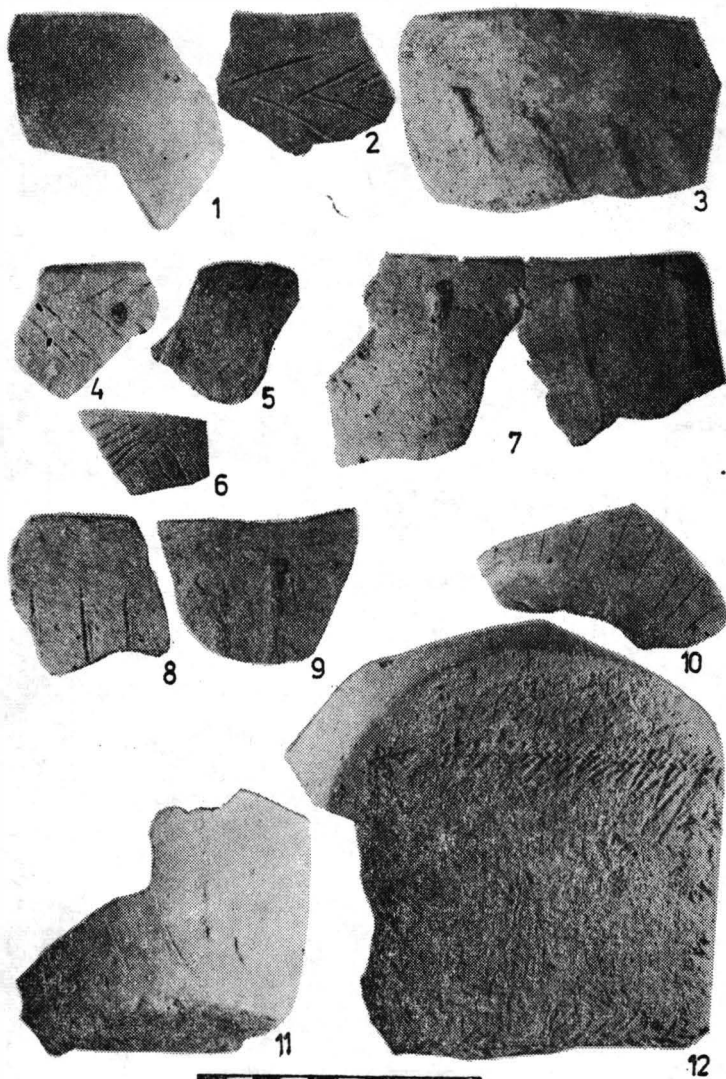

Fig. 2. Grădiștea Coslogeni. Fragmente ceramice de factură grosolană.

B. *Ceramica din pastă grosolană acoperită cu slip cenușiu* (fig. 3/6—13 ; 8 B). În general pasta din care este lucrată această ceramică este asemănătoare în unele privințe pastei primei categorii, conținând o mare cantitate

⁶ D. Berclu, *op. cit.*, p. 246—250.

tate de pietricele. Ceramica a fost arsă la nuanțe de negru-cenușiu sau cărămiziu-cenușiu. Vasele sînt acoperite cu un slip negru-cenușiu aplicat, în marea majoritate, pe ambele fețe.

Dintre formele ceramice ale acestei grupe menționăm: vasele cu corpul bombat (bolurile) (fig. 3/6—8; 8/26—28), în unele cazuri avînd

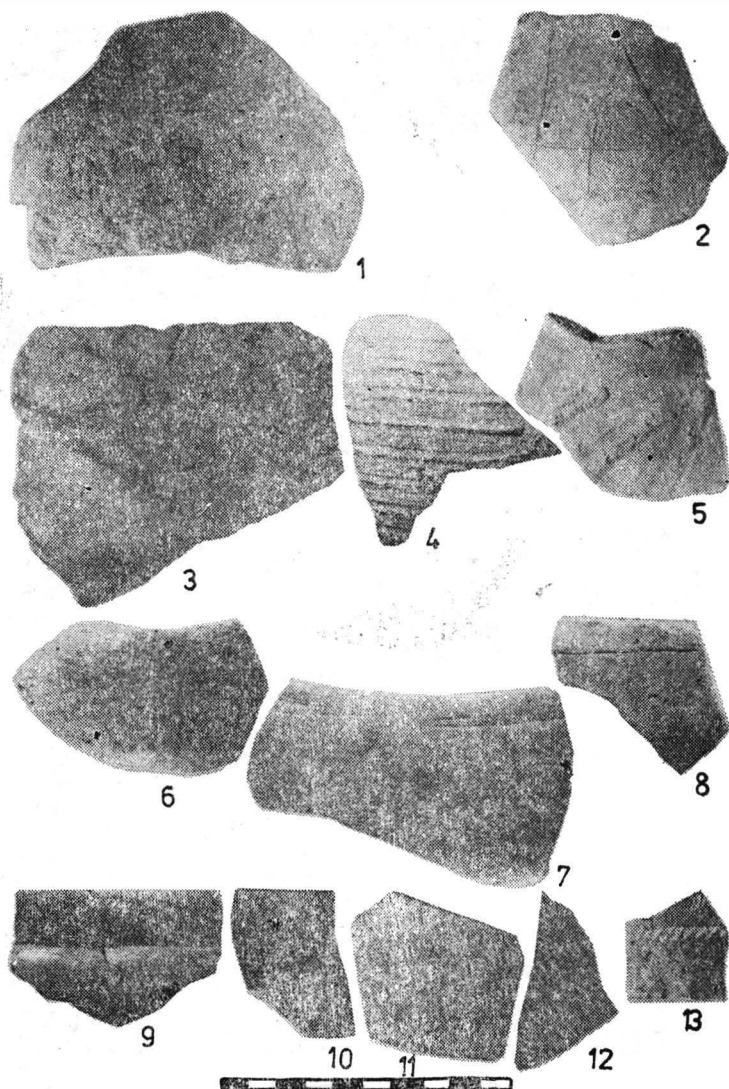

Fig. 3. Grădiștea Coslogeni. 1—5 fragmente ceramice de factură grosolană; 6—13 fragmente ceramice de aceeași factură, avînd suprafața acoperită cu slip cenușiu.

buza subliniată de o linie orizontală incizată (fig. 3/8; 8/28); vasele cu corpul bombat și gîtul aproximativ cilindric (fig. 3/10; 8/30), uneori ușor evazat (fig. 3/9; 8/29).

În sfârșit, o categorie aparte în cadrul acestei grupe, din nefericire fără elemente de profil, o formează ceramica decorată cu șiruri de triunghiuri ușor scobite, încrustate cu materie făinoasă albă (fig. 3/11—13).

În unele privințe (consistența și culoarea pastei, slipul negru-cenușiu, incrustația cu alb) această grupă poate fi asimilată grupei ceramice B (intermediare) de la Golovița ⁷.

C. *Ceramica din pastă fină* (fig. 4; 5/1—7; 8 C); lucrată din lut de bună calitate, folosind ca degresant mica; frumos lustruită pe ambele fețe. Arderea a fost oxidantă, nuanțele mergind de la cărămiziu la cenușiu-cărămiziu.

Bolul este o formă caracteristică și acestei ultime categorii (fig. 4/1—2; 8/31—34), cu analogii la Golovița în varianta C 1 b ⁸. Unele exemplare de la Grădiștea Coslogeni sînt decorate cu incizii (șanțulețe paralele cu buza și meandrice) (fig. 4/1; 8/33) sau excizii (fig. 4/2; 8/34). Menționăm și două fragmente de gît cilindric, unul cu buza răsfrîntă dreaptă (poate vas piriform) (fig. 8/35), celălalt cu buza rotunjită (fig. 8/36).

Cea mai numeroasă și variată formă ceramică o reprezintă străchinile, străchinile-castroane și paharele (fig. 4/5—13; 5/1; 8/37—58). Notăm străchinile castroane cu gîtul aproximativ cilindric și partea inferioară tronconică (fig. 8/37), cu bune analogii la Golovița ⁹; străchinile bitronconice: cu buza puternic evazată (fig. 4/3; 8/38) ¹⁰, cu buza ușor evazată (fig. 8/39) ¹¹, cu gîtul cilindric și buza rotunjită (fig. 8/40) ¹², cu gîtul scurt strîmtat și buza ușor evazată (fig. 4/5; 8/41) ¹³, cu gîtul cilindric și marcat de o linie incizată orizontală (fig. 4/7—8; 8/43—44) ¹⁴, cu umărul ascuțit și cele două jumătăți inegale (fig. 4/9; 8/45) ¹⁵; străchinile cu profilul în forma literei S, cu buza dreaptă (fig. 4/12; 8/47) sau rotunjită (fig. 8/48) ¹⁶.

Dintre formele specifice de străchini de la Grădiștea Coslogeni amintim: străchinile cu gîtul scurt și ușor evazat, despărțit de corpul îngroșat printr-o giture, unele avînd ușoare tendințe de carenare (fig. 4/13; 8/49—52); străchina scundă cu umărul rotunjit și buza evazată (fig. 8/53).

Decorul străchinilor este în general incizat ¹⁷. Inciziile sînt în cea mai mare parte linii scurte mai groase, realizate cu un vîrf ascuțit și dispuse mai ales pe linia de demarcație dintre corpul propriu-zis și gîtul vasului (fig. 4/5, 13; 8/41, 52). În cazul unui fragment ceramic, incizia, sub forma unor triunghiuri fine, urmează pe corpul propriu-zis un traseu marcat în prealabil (fig. 4/11; 8/46). Se practică, în mai mică măsură, excizia sub forma unui șir de triunghiuri neregulate dispus în zona diametrului maxim (fig. 4/6; 8/42). Remarcăm și un fragment ceramic perforat în regiunea gîtului.

⁷ *Ibidem*, p. 250—251.

⁸ *Ibidem*, p. 253, fig. 149/1.

⁹ *Ibidem*, p. 259, fig. 154/1.

¹⁰ *Ibidem*, fig. 154/4, 6.

¹¹ *Ibidem*, p. 260, fig. 155/2.

¹² *Ibidem*, p. 261, fig. 156/8.

¹³ *Ibidem*, p. 261, fig. 156/9.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 156/12, 15.

¹⁵ *Ibidem*, fig. 156/3.

¹⁶ *Ibidem*, p. 259, fig. 154/7.

¹⁷ *Ibidem*, pt. tehnica inciziei, p. 270—273.

Dintre formele de pahare, menționăm un fragment de pahar în forma literei S (fig 8/54)¹⁸ sau paharele bitronconice cu gîtul cilindric și buza dreaptă (fig. 8/57)¹⁹. Dintre formele specifice de pahar amintim un fragment cu profilul păstrat în întregime, cu corpul ușor bombat (fig. 5/1 ; 8/58).

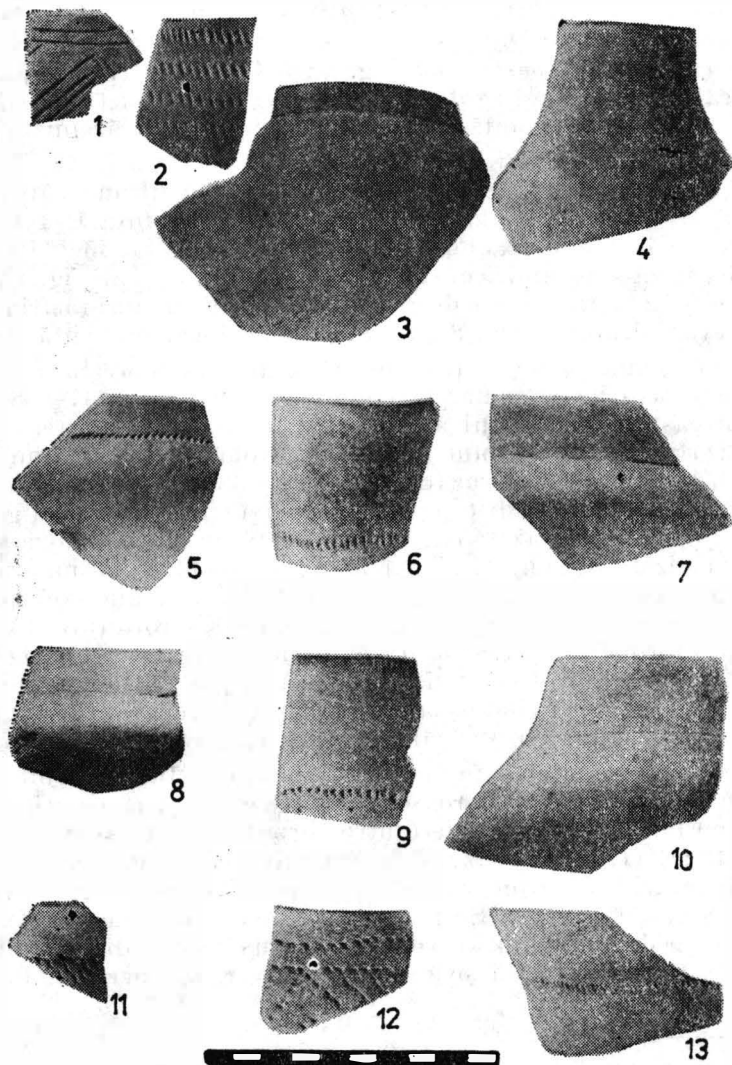

Fig. 4. Grădiștea Coslogeni. Fragmente ceramice modelate în argilă fină.

Din grupa ceramicii fine provin și câteva fragmente de funduri de vas (fig. 5/2-3 ; 8/59-62). Remarcăm două exemplare cu impresiune de împletitură (fig. 5/2-3 ; 8/59-60) și două fragmente interesante, avînd

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 261, fig. 156/5.

baza inelară circulară perforată (și provenind probabil de la suporturi de vase) (fig. 8/61—62).

În cadrul ceramicii fine amintim și câteva fragmente fără elemente speciale de profil, ornamentate cu decor fin incizat (fig. 5/4—7).

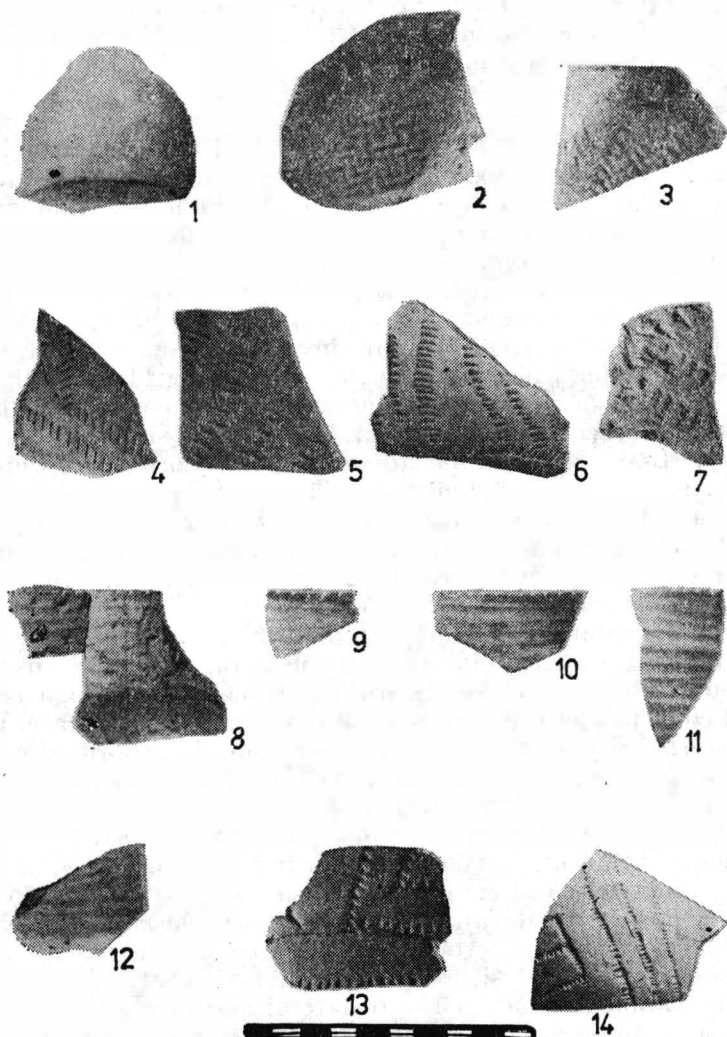

Fig. 5. Grădiștea Coslogeni. 1—7 fragmente ceramice modelate în argilă fină; 8—13 fragmente ceramice de tip Boian; 14 fragment ceramic vădind o interferență a tehnicilor de decorare.

Împreună cu ceramica de tip Hamangia au fost descoperite și câteva fragmente ceramice tipice pentru cultura Boian (fig. 5/8—13; 8 D).

O primă categorie o formează ceramica de mici dimensiuni din pastă fină, lustruită pe ambele fețe, decorată cu grupuri de caneluri paralele cu

buza, aceasta din urmă fiind ornamentată cu creștături mici triunghiulare (fig. 5/8—12; 8/63—66). Analogii se găsesc în ceramica de categoria a III-a de tip Boian I (Bolintineanu) de la Aldeni ²⁰.

Alături de ceramica cu pliseuri canelate a fost descoperit un fragment ceramic pe care îl putem încadra în categoria a II-a a ceramicii de tip Bolintineanu de la Aldeni (fig. 5/13) ²¹. Fragmentul este decorat cu linii adinc incizate formind meandre. Pe laturile interioare au fost făcute șiruri de adincituri triunghiulare, iar la colțurile meandrelor au fost imprimate triunghiuri.

În sfârșit, amintim un fragment ceramic interesant prin dubla modalitate de decorare (fig. 5/14). Trasarea prealabilă a decorului prin linii incizate adinc sub forma meandrului ar putea aparține tehnicii ornamentale de tip Boian ²², „desenarea” prealabilă în tehnica Hamangia fiind mai ușoară ²³. Tehnica inciziei de liniuțe în unghi paralele se apropie mai mult de tehnica de tip Hamangia.

În nivelul arheologic neolitic de la Grădiștea Coslogeni au fost descoperite și opt figurine antropomorfe din lut (fig. 6):

1. Prima figurină (fig. 6/1), nr. inv. 10 689, păstrată fragmentar, reprezintă un personaj feminin în picioare, cu corpul foarte schematizat și plat în spate, ușor aplecat spre înainte pe linia coapselor. Picioarele, din care se păstrează doar jumătatea superioară, sînt masive, lipite și despărțite virtual printr-o linie adinc incizată. Corpul propriu-zis este voluminos: porțiunea triunghiului sexual lipsește, abdomenul este bombat și demarcat în partea inferioară a corpului printr-o linie incizată, coapsele sînt colțuroase și prelungite în lături. Sîni lipsesc, iar brațele se arcuiesc și se termină în partea de sus a abdomenului. Gitul și capul lipsesc. Înălțimea fragmentului = 7,5 cm.

2. Fragment dintr-o figurină (fig. 6/2), nr. inv. 10 688, reprezentînd, probabil, un personaj feminin redat în picioare, cu spatele ușor albiat spre interior. Se păstrează doar bustul: sîni plasați sub umăr sînt proeminenți și contopiți cu brațele, formînd o albiere în relief, care, începînd din zona sternului pare a se continua prin brațele propriu-zise pînă pe abdomen. Din git se păstrează doar o mică parte. Se aseamănă cu prima figurină. Fragmentul are înălțimea de 5 cm.

3. Figurină antropomorfă (fig. 6/3), nr. inv. 10 687, păstrată fragmentar, reprezentînd un personaj feminin în picioare. Partea posterioară este ruptă. Picioarele, din care se păstrează doar partea superioară, sînt apropiate și despărțite de un șanț. Corpul propriu-zis este voluminos. Sexul este ușor evidențiat. Abdomenul bombat are coapsa dreaptă (cea stîngă lipsește) colțuroasă și prelungită în lături. Brațul stîng (cel drept lipsește), înglobînd și sînul, pornește lateral sub forma unei construcții prismatice și se termină la baza gitului. Gitul și capul lipsesc. Înălțimea fragmentului = 7,8 cm.

4. Figurină antropomorfă (fig. 6/4), nr. inv. 10 686, reprezentînd o femeie în picioare, cu corpul foarte schematic și spatele plat. Picioarele scurte și apropiate unul de altul sînt despărțite printr-o șanțuire. Corpul

²⁰ E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, p. 96—97 și fig. 25/54—88 și pl. 5/1—6.

²¹ *Ibidem*, p. 94—96 și fig. 25/11 și pl. 4/5.

²² E. Comșa, *SCIV*, 6, 1955, 1—2, p. 19.

²³ D. Berciu, *op. cit.*, p. 272.

voluminos și gros are sexul foarte pronunțat, abdomenul bombat și exagerat mărit, coapsele colțuroase și prelungite în lături, sinii ușor bombați, plasați chiar sub gît și contopiți cu brațele, care pornesc spre lateral în

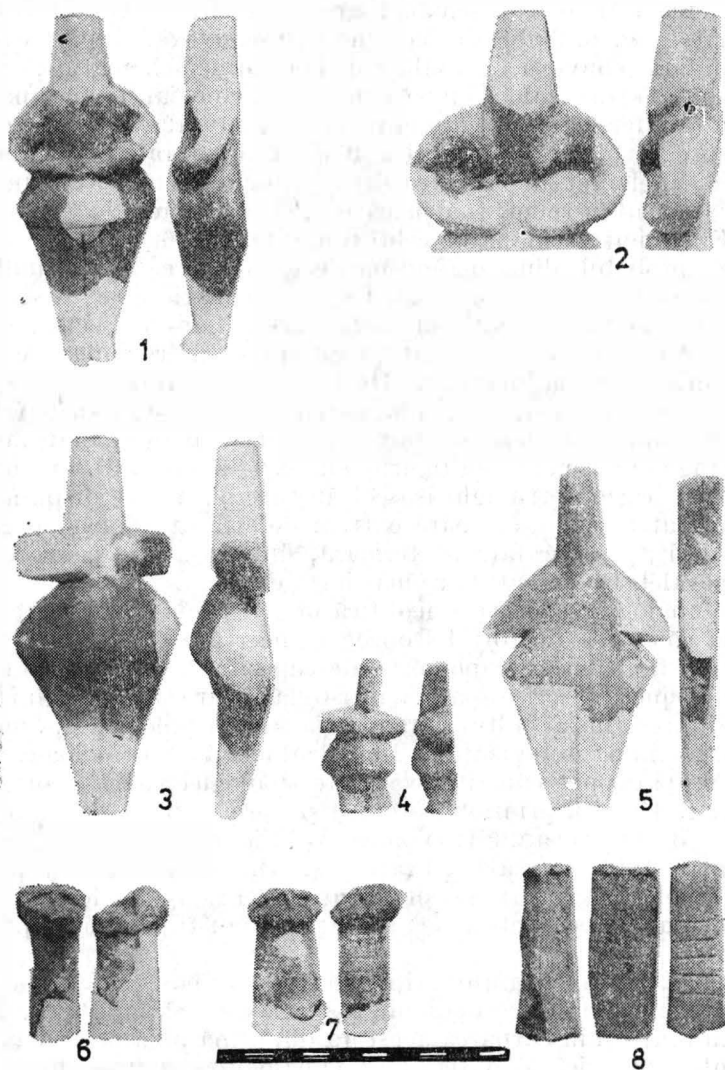

Fig. 6. Grădiștea Coslogeni. Figurine antropomorfe.

două construcții prismatice. Înălțimea fragmentului este de 5,5 cm. Se aseamănă cu figurina precedentă, dar este mai rudimentar modelată.

5. Figurină antropomorfă (fig. 6/5), nr. inv. 10 683, păstrată fragmentar, reprezentînd un personaj feminin în picioare. Corpul este foarte schematic și plat pe ambele fețe. Picioarele lipsesc. Abdomenul, foarte exagerat, are șoldurile colțuroase. Sinii nu sînt modelați. Brațele, îndrep-

tate lateral fără să atingă corpul, au aspectul unor aripi de pasăre. Gitul disproporționat de lung, este de forma unei „coloane” prismatice. Înălțimea = 8,6 cm.

6. Cap și git dintr-o figurină antropomorfă (fig. 6/6), nr. inv. 10 684. Probabil era o figurină asemănătoare „perechii” „Gînditorului”. Din gitul foarte lung, probabil de secțiune plan-convexă, se păstrează numai partea din față (convexă). Capul redus la o formă schematică, este în secțiune orizontală trapezoidal cu baza mică la bărbie, iar în secțiune verticală cu suprafața inferioară pusă direct pe git, iar suprafața superioară în plan înclinat spre bărbie și occipitalul ieșit în afara suprafeței gitului. Se evidențiază și unele detalii: fruntea dreaptă, ochii marcați dar mai îngrijit modelați și nasul în relief. Înălțimea totală = 5,5 cm.

7. Fragment asemănător celui dinainte (fig. 6/7), nr. inv. 10 685 și provenind, probabil, dintr-o figurină de felul „perechii” „Gînditorului”. Gitul are o secțiune plan-convexă. Capul schematic este în secțiune orizontală trapezoidal cu baza mică la bărbie, iar în secțiune verticală semicircular cu diametrul așezat pe git și ieșit în regiunea occipitalului și bărbiei în afara planului gitului. Dintre detalii, fruntea dreaptă, iar ochii marcați și nasul în relief. Pe git, pe părțile laterale și pe suprafața plană-posterioară sînt trasate în pasta crudă linii incizate paralel. Înălțimea = 5 cm.

8. Fragment asemănător figurinelor nr. 6—7 (fig. 6/8), nr. inv. 15 700. Gitul este în secțiune triunghi isoscel, în care baza este dispusă la spate. Capul, păstrat fragmentar, pare extrem de stilizat, depășind gitul doar lateral. Pe git, pe suprafața posterioară, sînt trasate în pasta crudă linii incizate paralel. Fragmentul are înălțimea de 6 cm.

Prin analogii cu plastica neolitică în general și cu statuetele culturii Hamangia găsite pe teritoriul Dobrogei, încercăm o încadrare tipologică a celor opt figurine antropomorfe descoperite la Grădiștea Coslogeni. Primele cinci piese descrise aparțin, într-o clasificare largă, tipului frontal²⁴, iar în cadrul restrîns al culturii Hamangia seriei tipologice A, reprezentînd o figurină feminină în picioare²⁵. În cadrul mării serii tipologice A, aceste figurine, grupate, pot constitui variante tipologice. Astfel, primele două figurine (fig. 6/1—2), prin felul arcurii și așezării brațelor pe pîntec, pot fi socotite drept varianta tipologică A₁. Figurina nr. 5 (fig. 6/5), prin modelarea cu totul specială a brațelor și prin dubla aplatizare, o socotim varianta tipologică A₂. În sfîrșit, figurinele nr. 3—4 (fig. 6/3—4), prin forma și dispunerea caracteristică a brațelor, pot fi privite drept varianta tipologică A₃.

Analogii pentru varianta tipologică A₁ se pot găsi într-o serie de statuete descoperite în necropola de la Cernavodă²⁶, în felul de înglobare a sînilor în brațe și în curbarea acestora din urmă pînă pe abdomen. Pentru varianta tipologică A₃ putem face o analogie cu o statuță descoperită tot în necropola de la Cernavodă²⁷. Ne referim la maniera de modelare a

²⁴ S. Giedlon, *The Eternal Present: the Beginnings of Art*, Londra, 1962, p. 437, 449.

²⁵ D. Berclu, S. Morintz, *Materiale*, 3, 1957, p. 85; D. Berclu, *op. cit.*, p. 88—92; VI. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 60—61.

²⁶ D. Berclu, *Dacla*, N.S., 4, 1960, p. 430, fig. 8/3; idem, *Contribuții la problema neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări*, București, 1961, p. 522, fig. 278; idem, *Cultura Hamangia*, p. 93, fig. 47 și p. 100, fig. 65.

²⁷ D. Berclu, *op. cit.*, p. 91, fig. 45.

brațelor în forma unor construcții prismatice perfect orizontale. Figurina de la Cernavodă este însă mai puțin schematizată, brațele fiind tratate mai realist. În sfârșit, pentru varianta tipologică A₂ nu găsim analogii subtipologice în cultura Hamangia din Dobrogea. Este o piesă caracteristică culturii Hamangia de la Grădiștea Coslogeni.

Prin analogii cu „perechea” „Ginditorului”, fragmentele figurilor 6/6, 7, 8 este posibil să aparțină variantei tipologice C²⁸. Ceea ce le diferențiază ar fi tratarea mai realistă în unele cazuri sau mai stilizată în altele a capului și a detaliilor lui.

Pentru analogii într-un spațiu mai larg trebuie pornit de la câteva probleme legate de originea culturii Hamangia. În general se acceptă proveniența est-mediteraneană și din Orientul Apropiat a culturii Hamangia, deci și a plasticii sale²⁹. În cazul variantei tipologice A₁ au fost descoperite analogii într-o statueta în picioare găsită în Anatolia, în stratul Hacilar II³⁰. Ne gândim la spatele aproape drept, la picioarele apropiate și despărțite printr-o șanțuire, la arcuirea brațelor și la lungimea exagerată a gitului și a capului. Varianta tipologică A₃ își întilnește analogii în arta preistorică cicladică și din Grecia. Ne referim, pentru Ciclade, la „idolii-vioară”, care, deși redați șezînd, și posteriori cronologic, amintesc prin schematismul și aplatizarea corpului, forma prismatică a gitului și a capului („Coloana”) și mai ales prin poziția și forma brațelor de statuetele variantei tipologice A₃³¹. Asemănări mai izbitoare în privința prismatismului și a orizontalității brațelor prezintă statueta de piatră neolitică găsită în regiunea Spartei, în Grecia³².

★

Cu prilejul unor cercetări de suprafață din vara anului 1978 efectuate pe malul stîng al brațului Borcea, în dreptul bornei kilometrice nr. 4 de pe șoseaua Călărași—Ostrov Regie, au fost descoperite pe mal două fragmente ceramice neolitice aparținînd culturii Hamangia (fig. 7; 8 E)³³; un fragment de vas din pastă grosolană, decorat în tehnica barbotinei (fig. 7/2; 8/68) și un fragment de vas cu corpul bombat și gitul relativ cilindric, din pastă grosolană, acoperit cu slip cenușiu și decorat în tehnica incrustației cu alb (fig. 7/1; 8/67).

Considerăm cele două fragmente ceramice analoage, prin consistența pastei, formă și decor, cu ceramica descoperită la Grădiștea Coslogeni.

★

Potrivit informațiilor pe care le deținem, materialul neolitic din stațiunea de la Grădiștea Coslogeni provine dintr-un singur nivel de locuire³⁴.

²⁸ Idem, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 426—428, fig. 5—7; idem, *Cultura Hamangia*, p. 101, fig. 2.

²⁹ Idem, *Cultura Hamangia*, p. 35, 53; Vl. Dumitrescu, SCIV, 21, 1970, 2, p. 199; idem, *Arta preistorică în România*, p. 200.

³⁰ J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, 2, Edinburg, 1970, p. 518, fig. 243.

³¹ V. Müller, *Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien*, Augsburg, 1929, p. 11 și pl. II/38, 44.

³² S. S. Weinberg, *AJA*, 55, 1951, 2, p. 121—133 și pl. 3.

³³ Informație D. Elefterescu și M. Pahomeanu.

³⁴ Informație S. Morintz.

Așezarea neolitică de la Grădiștea Coslogeni aparține culturii Hamangia, documentată în special în Dobrogea ³⁵.

Studiul materialului ceramic confirmă părerea lui S. Morintz că așezarea de la Grădiștea Coslogeni se plasează din punct de vedere cronologic în faza mai veche a culturii Hamangia ³⁶.

Fig. 7. Călărași — km. 4. Fragmente ceramice.

Descoperirea de mai sus reprezintă cea mai vestică așezare de tip Hamangia de pe teritoriul țării noastre. Adăugăm și faptul că membrii acestei comunități culturale și-au ales drept mediu de locuire balta Dunării, fapt de asemenea inedit. Fără a avea certitudinea unei așezări stabile, descoperirea de la Călărași — km. 4 documentează trecerea, încă din faza veche, în stînga Dunării, în zona unor foste lacuri aferente fluviului, a unor elemente de cultură materială de tip Hamangia.

Revenind la prima descoperire, existența unor elemente de tip Boian în structura fazei vechi a culturii Hamangia s-ar datora, în bună măsură, poziției geografice avansate a așezării de la Grădiștea Coslogeni, realitate geoistorică care a permis purtătorilor culturii Hamangia de aici să intre mai ușor în contact cu aceia ai culturii Boian. Materialul ceramic de tip Boian găsit alături de material de tip Hamangia probează acest lucru. Interesant în privința raporturilor dintre cele două culturi ni se pare și fragmentul ceramic prezentat mai sus (fig. 5/14), vădînd o interferență a tehnicilor de decorare. Identificarea materialului de tip Boian ca aparținînd fazei Bolintineanu ne îndreptățește să ne alăturăm afirmației făcute cu încă cîțiva ani mai înainte de către autorul săpăturilor, conform căreia nivelul neolitic aparținînd culturii Hamangia de la Grădiștea Coslo-

³⁵ D. Berciu, *op. cit.*, p. 15.

³⁶ S. Morintz, apud Al. Păunescu, *op. cit.*; S. Morintz, apud E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, p. 47. Pentru faza mai veche a culturii Hamangia din Dobrogea, vezi, mai nou, P. Hașoti, *Pontica*, 13, 1980, p. 199—215.

Fig. 8. Profiluri ceramice. 1-66 Crăditea-Coleonești; 66-68 Călărași - km 4.

geni se plasează într-o etapă cronologică sincronă cu faza I (Bolintineanu) a culturii Boian³⁷. Contactul cultural dintre cele două culturi vecine, documentat pentru fazele lor vechi deocamdată pe linia Dunării la Grădiștea Coslogeni, se va menține pînă la sfîrșitul evoluției culturii Hamangia³⁸.

În altă ordine de idei, pornind de la observațiile lui J. Mellaart asupra statuetelor de la Hacilar potrivit cărora meșterii de acolo portretizau anumite aspecte ale vieții principalelor „divinități”³⁹, s-ar putea da aceeași interpretare⁴⁰ și figurinelor de la Grădiștea Coslogeni, și anume: „fată nubilă” (fig. 6/5), femeie în pragul maternității (fig. 6/1, 3), matroană (fig. 6/2,4)⁴¹.

CERTAINS PROBLÈMES DE LA CULTURE DE HAMANGIA À LA LUMIÈRE DES DÉCOUVERTES FAITES DANS LE DÉP. DE CĂLĂRAȘI

RÉSUMÉ

Etant donné l'intérêt des spécialistes pour l'élucidation de certains problèmes concernant les rapports entre les cultures de Hamangia et de Boian, l'auteur présente deux découvertes récentes faites dans le département de Călărași: à Grădiștea-Coslogeni (tessons céramiques et figurines anthropomorphes du type Hamangia, à côté de quelques fragments céramiques du type Boian) et à Călărași — km 4 (2 fragments céramiques du type Hamangia).

L'étude du matériel céramique de Grădiștea-Coslogeni confirme l'opinion de S. Morintz, l'auteur de la découverte, selon laquelle la phase ancienne de la culture de Hamangia, qui jusqu'à ce jour n'est attestée qu'en ce lieu, se situe à une étape chronologique synchrone avec la phase I (Bolintineanu) de la culture de Boian.

Enfin, les figurines de Grădiștea Coslogeni pourraient représenter des aspects des principales «divinités»: la «fille nubile» (fig. 6/5), la femme de la veille de la maternité (fig. 6/1, 3) et la matrone (fig. 6/2, 4).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Relevé des découvertes de type de Hamangia trouvées dans le département de Călărași.

Fig. 2. Grădiștea Coslogeni. Fragments céramiques de facture grossière.

Fig. 3. Grădiștea Coslogeni. 1—5 fragments céramiques de facture grossière; 6—13 fragments céramiques de même facture, ayant la surface couverte d'une couche grise.

Fig. 4. Grădiștea Coslogeni. Fragments céramiques modelés en argile fine.

Fig. 5. Grădiștea Coslogeni. 1—7 fragments céramiques modelés en argile fine; 8—13 fragments céramiques de type de Boian; 14 fragment céramique manifestant une interférence des techniques de décoration.

Fig. 6. Grădiștea Coslogeni. Figurines anthropomorphiques.

Fig. 7.—Călărași — km 4. Fragments céramiques.

Fig. 8.—Profils céramiques. 1—66 Grădiștea Coslogeni; 6778 Călărași—km 4.

³⁷ Vezi nota 36; E. Comșa, SCIVA, 29, 1978, 1, p. 17.

³⁸ D. Berclu, *op. cit.*

³⁹ J. Mellaart, *ibidem*, 1, p. 167—171.

⁴⁰ Idee avansată de Silvia Marinescu-Bilcu, pe linia revizuirii întregii sculpturi neoenolitice de pe teritoriul României, Pontica, 10, 1977, p. 42; idem, Peuce, 6, 1977, p. 16.

⁴¹ Demonstrație încercată într-un studiu special, R. Lungu, SCIA, Artă plastică, 25, 1978, p. 201—209.